

«Годин о 12 дня, йдучи до міста, я зустрів на Кобеляцькій вулиці схвильованого батька, який ішов додому, – згадував син Панаса Мирного М. П. Рудченко. – Коротенько поговоривши, ми розійшлися. Підходячи до могили І. П. Котляревського, я побачив великий натовп людей, могила поета була вся уквітчана вінками, а навкруги, оточуючи натовп півколом, на конях майоріли денікінські жандарми в чорних костюмах з нашитими білими черепами з перехрещеними кістками на рукавах. Як я довідався пізніше, у своєму виступі батько, звертаючись до Котляревського, сказав, що прийшов не уславляти ім'я поета, а висловити свій жаль і звернути увагу його на те, що діється зараз в Україні» [9, с. 10].

Це було останнє прилюдне слово Панаса Мирного. Помер письменник через 4 місяці, 28 січня 1920 року. Відспівували його в Святоуспенському соборі, де відспівували й Івана Петровича. Полтавський художник Грицько Коваленко згадував: «Труну під червоною китайкою і під прапорами везли, по стародавньому звичаю, на санях двома парами волів. Поховали поруч із сином...» [2, с. 16]. Поховали Панаса Мирного на тому ж цвинтарі, на якому знайшов свій останній прихисток і Котляревський.

Література

1. Иваненко Д. А. Записки и воспоминания. 1888–1908 гг. Издание редакции «Полт. Голось» / Дмитрий Иваненко. – Полтава, 1909. – С. 217–218 // Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного. – 367-к.
2. Коваленко Гр. Панас Мирний. Посмертна згадка / Грицько Коваленко. – Полтава, 1920. – С. 16.
3. Корсунський М. Панас Якович Рудченко (Панас Мирний) як службовець, громадянин і людина. Знадоба до загальної характеристики / Микола Корсунський // Червоний шлях. – 1927. –

№ 7–8. – С. 254 // Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного. – 1335-к.

4. Мирний П. Зібрання творів у семи томах. Т. 7 / Панас Мирний. – К. : Наук. думка, 1971. – 664 с.

5. Репетин П. О. Спогади і критичні зауваження до біографії Панаса Мирного. 14.05.1939 / Петро Репетин. – С. 28 // Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного. – 255-д.

6. Рысунки Энеиды Котляревського Порфирия Мартиновича. Издание Полтавской Городской Думы. – Полтава, 1903 // Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного. – 1374-к.

7. Рідний край. – 1906. – № 36. – С. 3 // Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного. – 789-к.

8. Рудинська Є. Листи Василя Горленка до Панаса Мирного. 1883–1905 / Євгенія Рудинська. – У Києві : 3 друкарні Української Академії Наук, 1928. – С. 86 // Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного. – 1380-к.

9. Рудченко М. П. Спогади про мого батька / Михайло Рудченко. – С. 10 // Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного. – 176-д.

10. Рудченко М. П. Спогади про перебування письменників у Панаса Мирного в 1903 році. 20.03.1963 р. / Михайло Рудченко. – С. 1–3 // Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного. – 104-д.

11. Спогади про Панаса Мирного пенсіонера Д. Т. Мордика. 1963 р. / Дмитро Мордик. – С. 1 // Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного. – 90-д.

12. Спогади С. Н. Кочубея про Панаса Мирного / Степан Кочубей. – Полтава, 1962–1963 рр. – С. 4. // Полтавський літературно-меморіальний музей Панаса Мирного. – 97-д.

13. Трофімов К. У сім'ї вольній, новій / К. Трофімов // Зоря Полтавщини. – 1974. – 12 травня.

Валентина Скриль

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ У ВИДАВНИЦТВІ «ВІК» (ПРОЕКТИ ВИДАВНИЦТВА «ВІК» ДО СТОЛІТНІХ РОКОВИН УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Вихід у світ друкованої «Енеїди» 1708 року – епохальна подія не лише культурного, а й суспільного життя українського народу через той величезний вплив, який вона мала на подальший його національний поступ.

П. Куліш, котрий упродовж життя по-різному ставився до творчості І. Котляревського, писав, що

саме з «Енеїди» «судилось народитись такому, що зросло з нашою долею навіки, чого не мусимо забути, чого не занепасть ні панський егоїзм, ні государня політика: народилась українська література» [2, с. 297]. Порівнює видатного полтавця з «культурним гетьманом», називає батьком «Іваном, що вказав

нам шлях літературний» М. Вороний у вірші «На свято відкриття пам'ятника Іванові Котляревському» [1, с. 406–408]. За покликом І. Котляревського з'явилася ціла низка письменників, котрі почали писати українською мовою.

Незважаючи на тернистий шлях, який здолала у своєму розвитку українська література (урядові заборони, Валуєвський (1863) та Емський (1878) укази, які забороняли не лише українське слово, а й театр і пісні, мотивуючи це тим, що української мови «не было, нет и быть не может»), до свого столітнього ювілею вона дала таких велетів духу і слова, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський і ще славну когорту, яка могла б прикрасити будь-яку європейську літературу.

Наближення 1898 р. розбудило культурну громадськість, надихнуло її на започаткування цілого ряду заходів. З цієї нагоди у Львові зібрались українські літератори з Буковини та Галичини й на відзначення свята українського слова заснували «Українсько-руську видавничу спілку», мета якої полягала в широкій популяризації національного письменства. Видані нею книги вирізнялися з-поміж інших своєю віньєткою «ВС» (Видавнича спілка).

Приблизно тоді ж на сході України з'явилося видавництво «Вік», яке розпочало свою діяльність виданням тритомної антології української літератури. Видавництво мало характерну ознаку: на палітурках книг зображували український пейзаж із білостінною хатинкою. Ідея видати ювілейне зібрання творів вітчизняних авторів сколихнула українську громадськість і набула широкої зацікавленої підтримки серед самих літераторів і діячів культури. У часописі «Кіевская Старина» 1897 р. у рубриці «Документи, известия, заметки» М. П. Старицький опублікував листа-звернення до українських письменників, де писав: «В виду наступающая в 1898 году столетия со времени появления “Энеиды”, известного малорусского писателя И. П. Котляревского, желательнo бы было почтить эту знаменательную годовщину в истории малорусской литературы, между прочим, и изданием литературного сборника, посвященного памяти ее зачинателя. Вследствие этого обращаясь с призывом ко всем малорусским писателям, как украинским, так и галицийским, и прошу их принять участие в предполагаемом сборнике. Для этого, исключительно беллетристического, сборника требуются произведения всех родов изящной словесности, – драмы, комедии, повести, рассказы, стихотворения, а также и переводы классических писателей. Пока составится редакция Сборника, о составе которой я письменно извещу каждого сотрудника, я принимаю на себя обязательства собирать и хранить присылаемые произведения, прося уважаемых авторов направлять их в Редакцию «Кіевской Старины» для

передачи мне. Желательно бы было, чтоб это мое заявление перепечатано было и в Галицких периодических изданиях» [4, с. 75].

Ідею створення збірника гаряче підтримав композитор М. В. Лисенко. Він звертається до Б. Грінченка, В. Самійленка, О. Русова в листах від 12 січня 1897 р. та 15 жовтня 1899 р., наголошуючи: «...щоб і мова твору була взірцева, позаяк у цьому збірникові треба показати, оскільки виросла мова від часу Котляревського». Закінчує митець лист проханням «не відмовити в нашій гарячій просьбі і подарувати свою лепту до загальної скарбниці національної» [3, с. 282, 316].

Але справа просувалася не так швидко, як планувалося. До столітнього ювілею «Енеїди» тритомник не вийшов, а побачив світ 1900 р. у київському видавництві «Вік» за редакцією літературознавця Сергія Єфремова. Перший том мав назву «Українська поезія від Котляревського до останніх часів», другий – «Українська проза від Квітки до 80-х років XIX ст.», третій – «Українська проза з 80-х років XIX ст. до останніх часів». Книги були надруковані у друкарні Петра Барського. Кожен том відкривався епіграфом з поезії Т. Г. Шевченка:

*Возвеличу
Малих отих рабів німих:
Я на сторожі коло них
Поставлю слово...*

Видання вмістило 416 творів 81 автора, починаючи від І. Котляревського й завершуючи текстами письменників кінця XIX ст. – Б. Грінченка, Н. Кобринської, М. Грушевського, Дніпрової Чайки, О. Маковея, Т. Бордуляка, А. Кримського, М. Коцюбинського, Б. Лепкого, В. Стефаніка та ін.

Видання ошатне, надруковане на гарному папері товариства «Ржевских писчебумажных фабрик». Щодо кожного представленого в ньому автора наведено короткий біографічний нарис і вміщено портрет. Початок кожного твору оформлений декорованими заголовними літерами та художніми заставками.

Поява такого видання давно була на часі, тож більша частина його накладу розійшлася за передплатою, а за півроку в книгарнях уже не можна було знайти жодного примірника. Тому 1902 р. здійснили його друге – перероблене й доповнене – видання. Матеріально підтримував видавництво меценат із Катеринослава – інженер Володимир Хрінніков, який ще з молодих літ долучився до українського руху: був членом катеринославської «Просвіти», спонсорував катеринославський тижневик «Дніпрові хвилі» та видання праць Дмитра Яворницького. Відомий він також як власник «Українського дому» в Катеринославі, збудованого за його ж проектом у стилі українського Ренесансу.

2012 р. один із примірників цього ювілейного тритомника поповнив фонди Полтавського літературно-меморіального музею І. П. Котляревського.

Надзвичайний успіх започаткованої справи наштовхнув видавців на думку видати збірку «На вічну пам'ять Котляревському», вихід якої невдовзі став знаковою подією в українському літературному й культурному житті. Вона також побачила світ у тій-таки друкарні Петра Барського. Видання схвалила цензура – 25 жовтня 1903 р., але в документах Санкт-Петербурзького цензурного комітету Міністерства внутрішніх справ за № 136 від 16 жовтня 1903 р. зазначено, що з рукопису збірника «На вічну пам'ять Котляревському» вилучено твори «Каменярі» й «У долині село лежить» І. Франка, поему «Дим» Лесі Українки, вірш «До бою» Г. Комарової.

Художнє оформлення обкладинки книги зробив майстер пензля Ф. С. Красицький, внучатий небіж Т. Г. Шевченка, за сюжетом пісні «Віють вітри, віють буйні» з «Наталки Полтавки» І. Котляревського.

На її фронтиспісі – погрудний портрет І. Котляревського роботи художника О. Сластьона (один із кращих в іконографії письменника) та епіграф з елегії Т. Шевченка «На вічну пам'ять Котляревському»: «Все сумує, тільки слава сонцем засіяла...».

Відкривається збірник сонетом І. Я. Франка «Котляревський». Уміщена також його поема «Іван Вишенський». До книги ввійшли твори Лесі Українки, І. Тобілевича, М. Коцюбинського, О. Кониського, М. Вороного, П. Грабовського, Г. Комарової, Б. Грінченка, В. Самійленка, С. Єфремова та ін. – усього 38 письменників подали 48 текстів. Особливої ваги виданню надав уміщений там і вперше опублікований бібліографічний покажчик творів І. Котляревського та праць про нього, упорядкований М. Комаровим. Книга ілюстрована малюнками до «Енеїди» художника В. Корнієнка. Осмислення художнього простору «Енеїди» – найпомітніший здобуток у творчості цього митця. Художник мав виконати 20 ілюстрацій до поеми І. Котляревського, але встиг завершити лише 11: смерть на 37-му році життя не дала довершити задумане. Пізніше ці малюнки неодноразово використовували в різних ви-

даннях поеми Котляревського. У збірці також уміщено малюнок «Дім Котляревського у Полтаві» Т. Шевченка, зображення пам'ятника письменнику, відкритого 1903 р., і горельєфів на ньому, надгробного пам'ятника, встановленого 1900 р.

Також 1909 р. у видавництві «ВІК» вийшла книга «Твори Івана Котляревського» з передмовою С. Єфремова (один із примірників видання зберігається у фондовій колекції Полтавського літературно-меморіального музею І. Котляревського). Передмова науковця перевершує межі вступної статті – це глибокий науковий аналіз творчого доробку Івана Котляревського, дослідження його ролі в українському літературному процесі та новаторського впливу на хід суспільної думки в Україні. Неабиякої цінності виданню надають ґрунтовні примітки вченого – бібліографічні та біографічні розвідки, аналіз кожного твору письменника й коментарі до них, відомості про будинок І. Котляревського, історична довідка про пам'ятник йому та надгробок, посмертна згадка про ілюстратора «Енеїди» Василя Корнієнка.

Розглянуті видання були вагомим ушануванням «великих роковин» української літератури, вони засвідчили, що за сто років після І. П. Котляревського наше письменство стало одним із найбагатших у Європі.

Література

1. Вороний М. Іванові Котляревському (На свято відкриття пам'ятника) / Микола Вороний // На вічну пам'ять Котляревському. – К. : Вік, 1904.
2. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К. : Femina, 1995. – 685 с.
3. Лисенко М. В. Листи / М. В. Лисенко. – К. : Мистецтво, 1964. – 533 с.
4. Старицкий М. П. Письмо в редакцию о предлагаемом издании Литературного сборника в память И. П. Котляревского / М. П. Старицкий // Киевская Старина. – 1897. – Т. 59. – Кн. 12.

Євгенія Стороха

ПОЛТАВСЬКЕ ОТОЧЕННЯ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО ТА КОЛО СПІЛКУВАННЯ

На початку XIX ст. Полтава являла собою маленьке провінційне містечко з нечисленною дворянською інтелігенцією. Історик М. Сементовський, котрого в Полтаві цікавили пам'ятки історичної баталії 1709 р. та постать Івана Котляревського, залишив цікаві подорожні нотатки про життя міста: «Я не могу

сказать, чтобы Полтава была пышный, шумный, кипящий жизнью город, как Харьков или другие города; нет, в Полтаве постоянно господствует тишина и спокойствие, кажется, суждено этому городу вечное безмолвие и мир после страшного двухвекового беспокойства, кровопролитий, окончившихся на

